

ČASOPIS ZA KULTURU HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA
IZDAJE HRVATSKO FILOLOŠKO DRUŠTVO
GOD. 39, BR. 1, 1-32, ZAGREB, LISTOPAD 1991.

HRVATSKA NORMA I SRPSKI KNJIŽEVNI JEZIK

Stjepan Babić

Danas kad se hrvatski književni jezik slobodno normira, postavlja se pitanje njegova odnosa prema srpskome književnom jeziku. Taj se problem ne može mimoći već zato što danas kod mnogih prevladava mišljenje da se treba što više udaljiti od srpskoga, da je to nacionalni zadatak te mnogi tako postupaju ili žele da se tako postupa.

Prije nego prijeđem na to područje, potrebno je razmotriti teoretske mogućnosti toga odnosa. Mislim da postoje tri mogućnosti:

1. približavanje srpskomu književnom jeziku,
2. udaljšavanje od srpskoga književnog jezika,
3. neutralno prema jednome i drugome.

Prvi je postupak bio karakterističan za donedavno razdoblje kad su hrvatski i srpski unitaristi nastojali od tih dvaju književnih jezika stvoriti jedan. Sa srpske se strane kao načelo na tome putu isticalo prožimanje, slobodna upotreba svih priznatih oblika i riječi na cijelom hrvatsko-srpskom jezičnom području, a s hrvatske je to nazivano jezičnim unitarizmom.

Sastojao se u tome da se među sinonimima odabiru zajednički.

Ako postoje dva sinonima, jedan je zajednički, a drugi se upotrebljava samo u jednom jeziku, tada se odabire zajednički, npr. hrv. kompozitor, skladatelj, srp. kompozitor, dakle zajednička je riječ kompozitor i njega treba upotrebljavati.

To su gladište zastupali srpski lingvisti, a posebno Pavle Ivić.

Zbog jakoga hrvatskog jezičnog osjećaja i u jednom dijelu stabilizirane hrvatske norme nije to nastojanje dalo većega rezultata ni kad su hrvatski lingvisti to dobrovoljno nastojali ostvariti, hrvatski vukovci na prijelomu stoljeća, hrvatski lingvisti za vrijeme Novosadskoga dogovora i izrade pravopisa i Rječnika dviju Matica, a ni kad se silom težilo istom cilju, u doba obiju Jugoslavija.

U tome se nije ni mogao postići veći uspjeh ne samo zbog hrvatskog otpora nego zbog stabiliziranosti obaju književnih jezika. Dokaz je tomu što se uspjeh nije mogao postići ni kad su Srbi krenuli obratnim unitarističkim putem, kad su počeli uzimati i upotrebljavati hrvatske riječi.

Kad su srpski lingvisti vidjeli da je propala mogućnost da Hrvatima nametnu srpski književni jezik i tako na cijelom srpsko-hrvatskom jezičnom području prevlada jedan književni jezik, nastojali su da Srbi preuzimaju hrvatske riječi samo da hrvatski lingvisti ne bi mogli govoriti da su to dva jezika dokazujući to primjerima jezičnih razlika. Tako su Srbi počeli upotrebljavati riječ *povijest* samo da se ne bi moglo reći da je (*h*)istorija srpska riječ, a *povijest* hrvatska. Ako bi to hrvatski lingvisti rekli, onda bi odmah stali dokazivati da to nije točno jer da i Srbi upotrebljavaju riječ *povijest* i navodili bi srpske primjere u potkrepu toj tvrdnji.

Taj postupak nije uspio, a nije ni mogao uspjeti

a. jer se u jedan jezik ne mogu lako preuzimati riječi iz drugoga bez jakoga razloga i to proširiti u većoj mjeri;

b. jer Srbi ni teoretski nisu mogli preuzeti sve hrvatske riječi iz različitih razloga, npr. *siječanj*, *veljaču*, *kazalište*,... zbog velike usvojenosti u srpskome književnom jeziku riječi *januar*, *februar*, *pozorište*,...;

c. zbog strukturnih razloga, npr. hrv. *odjel*, u *odjelu*, *uvjet*, gen. *uvjeta*, *tijek* srp. bi bilo: *odel*, u *odelu*, *uvet*, *uveta*, *tek*, a to bi se podudarilo s riječima: *odelo*, u *odelu*, *uvo*, *uveta*, a *tijek* bi se podudarilo sa *tek* pa bi imali *tek* »tečenje«, *tek* »apetit«! Pa iako se prve dvije razlikuju naglaskom (u *odelu*, u *odělu*, *űveta*, *űveta* ili *űvjeta*) ipak je to smetnja za prihvatanje tih riječi, kao i značenje *apetit* za *treću*. Isto tako u srpskom nije prihvatljiva riječ *kolodvor*, ne samo zbog usvojenosti riječi *stanica* nego i zbog etimološke jasnoće riječi *kolodvor* jer kad se počinje u jeziku upotrebljavati kao nova, tada se doživljava u izvornom značenju *dvor kola*;

d. zbog jake hrvatske težnje za jezičnom čistoćom i vraćanja u život zapostavljenih hrvatskih riječi¹;

e. što je praksa pokazala da se to ne može postići.

Pokušaji u tome smislu doživjeli su neuspjeh.²

Kad je beogradski radio na prijedlog nekih srpskih lingvista preuzeo riječ *sat*, beogradska TV to nije htjela učiniti, ona je, među ostalim, imala emisiju *24 časa* kojoj nije mijenjala naziv, i tako je u srpskome književnom jeziku nastao rascjep, počelo se na veliko raspravljati o tome problemu, a u pitanju je bila samo jedna riječ, i na kraju je to nastojanje doživjelo neuspjeh jer je i radio napustio riječ *sat* i vratio u upotrebu riječ *čas*. Koliki potrošak energije samo zbog jedne riječi! A što bi bilo da ih je bilo više. Da je taj postupak bio masovniji, to bi u velikoj mjeri bilo samo na štetu srpskomu književnom jeziku. On bi time uvelike bio destabiliziran, destandardiziran i po standardnosti bi pao na dno europskih standardnih jezika.

Drugi postupak, da se nastoje naglašavati razlike, normalna je težnja kod bližnjih jezika i naroda kad postoji opasnost asimilacije i nestanka jednog naroda i njegova jezika.

Kad su Slovaci stvarali svoj književni jezik, na prijelazu iz 18. stoljeća u 19. A. Bernolák je normu temeljio na zapadnim slovačkim dijalektima. Budući da je zbog toga slovački jezik bio preblizu češkom, Ľudovít Štúr polovicom 19. stoljeća utemeljio je slovački književni jezik na središnjim slovačkim dijalektima da dobije veću razlikovnost prema češkom jeziku.

¹ Kolega T. Ladan jednom je prilikom duhovito rekao: Ne mogu oni preuzeti toliko hrvatskih riječi koliko ih mi možemo izmisliti.

² Postavljen je i zahtjev da se na beogradski RTV vrati riječ *zapeta* umjesto riječi *zarez* koja se upotrebljava od 1960. kako izvještava *Vjesnik* od 24. V. 1991, 4.

Slično su učinili i Makedonci. Pri stvaranju svoga književnog jezika uzeli su kao temelj bitolsko-ohridske govore jer da su uzeli istočne (Skoplje-Gevgelija), bila bi razlika prema bugarskom premalena. Govoreći o tome problemu, K. Crvenkovski je rekao:

»Zapravo je borba određenih slavenskih naroda na ovome prostoru – makedonskoga, hrvatskoga, slovenskoga, u čitavom poratnom razdoblju i u težnji da se konstituiraju kao suvremena nacija – bila borba za isticanje razlike, a ne sličnosti. Kad bi se podali tendencijama sličnosti, bili bi asimilirani i jedan i drugi i treći narod. Mislim da je to karakteristično i za mnoge druge slavenske narode. Ono što je omogućilo da se iz slavenske mase formiraju nacije, upravo je ta različitost koja nije izmišljena, i nije umjetno stvorena, nego je rezultat povijesnoga trajanja. I danas nacije nisu isto što i narodi srednjega vijeka, kad su npr. germanske ili slavenske mase bile amorfne.

Da se poslužim primjerom Makedonije. Revolucionarna borba makedonskoga naroda, njegova borba za kulturni preporod, čitava povijest posljednjih 100–150 godina, borba je za isticanje razlika sa slavenskim susjedima: s Bugarima i sa Srbima. Da nije bio sposoban u vlastitome nacionalnom organizmu razviti otpor tendencijama hipertrofiranja sličnosti, ne bi mogao ni da se održi kao narod, a još manje da se konstituiraju kao nacija. Jer, ono što je omogućilo konstituiranje nacija, različitih bez obzira na isto slavensko porijeklo, baš je ta različitost koju nijedan političar nije umjetno stvarao. A drugi su težili da umjetno pokažu i upravo istaknu samo sličnosti kulture, povijesti, jezika itd. I u koliko budu moćnije tendencije nametanja sličnosti, utoliko će više biti reakcije da se istaknu različitosti. Tako je uvijek bilo.«³

To je zdrav politički osjećaj i tome treba težiti jer osim lingvističkih kriterija potreban je i politički, zapravo nacionalni kriterij. Njega primjenjuju i mnogi Hrvati. To znači ako kod sinonima postoji jedan zajednički, a Hrvati imaju i poseban, uzima se taj posebn, npr. hrv. *porijeklo* i *podrijetlo*, srp. *por(ij)eklo*, Hrvati uzimaju *podrijetlo*.

To je normalno nastojanje, ali ne smije ići na štetu ni hrvatskoga sustava ni stabilizirane norme.

Kao što srpski lingvisti nisu uspjeli niti su mogli uspjati stvoriti srpskohrvatski književni jezik preuzimanjem hrvatskih riječi bez velike štete za svoj standard, tako Hrvati svoj ne mogu niti smiju udaljavati od srpskoga ako to ide na štetu hrvatskih sustavnih odnosa.

Udaljavanje od srpskoga ne može se postići u velikoj mjeri zbog osnovne strukture obaju jezika koja je zajednička – štokavska.

To se može osvijetliti jednim primjerom.

Srbi vrhovno zakonodavno tijelo nazivaju *skupštinom*, a Hrvati *saborom*. Zbog toga se nedavno u Hrvatskoj počela širiti upotreba riječi *sabor* i na niže stupnjeve društvenih organizacija. U načelu to nije pogrešno, ako ima kakvo opravdanje, ali nije dobro ako se time želi potpuno potisnuti riječ *skupština* i nasilno napraviti nova razlika. Uostalom to je i nemoguće jer i Srbi imaju riječ *sabor*: *crkveni sabor*, granični sastanci nazivaju se *sabor*, a nedavno je Srpski pokret obnove (SPO) održao *Svjetski sabor*, a ne *skupštinu*.

Takvi bi postupci štetili hrvatskomu književnom jeziku.

³ Jezik, 18 (1970/71) 3, str. 95.

Zato je najnormalniji treći put. Mogli bismo ga nazvati suverenonutralan. Naime nevolje hrvatskoga književnog jezika nisu toliko potjecale što u srpskome književnom jeziku ima bliskoga srodnika, kao malo koji jezik u svijetu, nego što Hrvati zbog političke i pravne podčinjenosti nisu suvereno vladali svojom normom. Zato u određivanju hrvatske jezične norme treba samo djelomično uzimati u obzir malo prije spomenuti nacionalni kriterij, samo toliko koliko on ne ide na štetu hrvatske jezične strukture i stabilnosti. U normiranju treba poštovati realne odnose koji proistječu iz strukture samoga hrvatskog književnog jezika postignute njegovom osebujnom književnojezičnom tradicijom. To je dovoljno jamstvo da će on ostati svoj.

SAŽETAK

Stjepan Babić, sveučilišni profesor, Zagreb
UDK 808.62:800.853, izvorni znanstveni članak,
primljen 15. srpnja 1991, prihvaćen za tisak 8. rujna 1991.

Croatian Norm and Standard Serbian

The author analyzes three possible relations between the norm of standard Croatian and the standard Serbian language: becoming closer, drawing further apart and a neutral stance. He advocates the neutral stance.

UČIMO HRVATSKI OD GRADIŠĆANSKIH HRVATA

Sanja Vulić

Svima nam je poznato da u svom svakodnevnom govoru rabimo puno tuđica. Mnoge od njih spontano, a mnoge i kao rezultat jezične politike stanovitoga povijesnog trenutka nalaze svoje mjesto u leksičkom korpusu hrvatskoga književnog jezika. Ljudi kažu da različitost obogaćuje pa bi se stoga toj činjenici, bez sumnje, trebalo veseliti. Ipak, postoji li baš uvijek razlog veselju? Dogada se, ponekad, da se uporaba tuđice toliko rasprostrani da domaća riječ potiskivana iz uporabe postupno pada u potpuni ili gotovo potpuni zaborav. Da bismo osvježili spomen na te riječi, ponekad je potrebno ponovo upoznavati hrvatsku literaturu i ine pisane spomenike minulih stoljeća, ponekad je dovoljno poslušati neki autentični mjesni govor hrvatskoga stanovništva, a ponekad, kojega li apsurdna, treba otići čak u Austriju, među gradišćanske Hrvate, da bismo se ponovo susreli s tim riječima u svakodnevnom govoru. Točnost te tvrdnje nije teško dokazati. Tako su npr. za nas *bicikl*, *aerodrom*, *autsajder* ili pak *filter* tako uobičajene riječi da najčešće usporedno s njima ne rabimo i neku hrvatsku inačicu. To osobito vrijedi za riječ *bicikl* koja je zajedno sa svojim regionalnim fonološko-morfološkim varijantama u potpunosti istisnula iz uporabe sve, kako već postojeće, tako i potencijalno ostvarive leksičke inačice. Da bi se znalo da nije uvijek bilo tako, dovoljno je sjetiti se *Melite* Josipa Eugena Tomića gdje su kotur i koturaški sport najuobičajeniji izričaji. Potvrdu o tome donosi rječnik dviju Matica (dalje u tekstu RMH) s naznakom da je riječ o regionalizmu¹. Spo-

¹ Rječnik hrvatskosrpskoga književnog jezika, 2, Matica hrvatska - Matica srpska, Zagreb - Novi Sad 1967, str. 705.